

۱- مهم ترین پیامد اجتماعی و مذهبی هجوم مغولان به ایران چه بود؟

۲- فعالیتهای صوفیانه در چه زمانی گسترش بیشتری یافت؟

۳- طریقت صفوی چه زمانی شکل گرفت و موسس آن که بود؟ و پیروان آن بیشتر کجا بودند؟

تحولات سیاسی و اقتصادی ایران در دوره صفوی

درس ۱۳

تأسیس حکومت صفوی در تاریخ ایران دوره اسلامی، رویدادی بسیار مهم و سرنوشت ساز محسوب می شود. صفویان موفق شدند ایران را از جهات سیاسی، جغرافیایی و اجتماعی، یکپارچه و متحد کنند، مذهب شیعه را رسمیت بخشند و رونق اقتصادی به وجود آورند. در دوره حکومت صفوی روابط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی گسترده ای میان ایران و همسایگان و دولت های اروپایی به وجود آمد که آثار و پیامدهای منطقه ای و بین المللی زیادی داشت. شما در این درس با تکیه بر منابع و مآخذ این دوره، فراز و فرود حکومت صفوی و نیز علل و نتایج تحولات روابط خارجی آن را بررسی و تجزیه و تحلیل خواهید کرد.

زمینه های تشکیل حکومت صفویان

بحث و گفت و گو

به نظر شما برای ایجاد یک نظام سیاسی چه علل و عواملی ضروری است؟ با راهنمایی دبیر در این باره بحث و گفت و گو کنید و دیدگاه های خود را مستدل بیان نمایید.

و رهبران طریقت های صوفی بیشتر شد. مذهب شیعه نیز که با آغاز ورود اسلام به سرزمین ما راه یافته بود، پس از سقوط خلافت عباسی، به طور محسوسی گسترش یافت؛ به گونه ای که در سده های هشتم و نهم هجری، شیعیان در مناطقی از ایران به حکومت رسیدند.

۱) هجوم مغولان به ایران، علاوه بر آثار و نتایج سیاسی، پیامدهای اجتماعی و مذهبی مختلفی نیز داشت که مهم ترین آن گسترش تصوف و تشیع و پیوند روزافزون آنها با یکدیگر بود. ۱
۲) در دوران مغولان و تیموریان، فعالیت طریقت های صوفیانه در ایران به طور چشمگیری افزایش یافت و گرایش مردم به مشایخ

فعالیت ۱

یادآوری

به صورت گروهی، حکومت های شیعه مذهبی را که پیش از تأسیس حکومت صفویان در ایران به قدرت رسیدند، فهرست کنید و محدوده قلمرو آنها را بیان نمایید.

و مرید شیخ زاهد گیلانی بود. طریقت صفوی در زمان جانشینان شیخ صفی در سرتاسر ایران و آسیای صغیر گسترش یافت و مریدان بسیاری را به ویژه از میان قبایل ترک جذب کرد. ۳

۳) یکی از طریقت های صوفیانه که در دوره ایلخانان شکل گرفت، طریقت صفوی بود. بنیان گذار و رهبر معنوی این طریقت که صفویان نام خود را از او گرفته اند، شیخ صفی الدین اردبیلی (۶۵۰-۷۳۰ق)، شاگرد

بقعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی - اردبیل
مشایخ طریقت صفوی از آغاز تا تشکیل حکومت

۶۵۰ — ۷۳۵ ق	شیخ صفی‌الدین اردبیلی
۷۰۴ — ۷۹۳ ق	شیخ صدرالدین موسی
۸۳۰ د ق	خواجه علی
۸۵۱ د ق	شیخ ابراهیم
۸۶۰ یا ۸۶۴ ق	شیخ جنید
۸۹۳ ق	شیخ حیدر
۸۹۲ — ۹۳۰ ق	اسماعیل اول

مشایخ صفوی به واسطه مقام معنوی و نفوذ اجتماعی، مورد احترام و تکریم فرمانروایان بودند. البته در مواردی نیز مورد غضب و حسادت آنان قرار می‌گرفتند.

۴ (طریقت صفویان در قرن نهم هجری تحت تأثیر شرایط فکری و فرهنگی جامعه ایران، نخست به مذهب تشیع گرایش یافت و سپس به جنبشی سیاسی و مذهبی تبدیل شد. با اینکه در تصوف عزلت‌جویی و دوری از امور دنیوی ترویج می‌شود، اما رهبران طریقت صفوی به فعالیت‌های سیاسی و نظامی روی آوردند) ۴ این فعالیت‌ها، مشایخ طریقت صفوی را درگیر رقابت سیاسی و دشمنی با حاکمان سلسله‌های قراقویونلو و آق‌قویونلو کرد. در نتیجه این درگیری و رقابت‌ها، اگرچه چندن از رهبران طریقت کشته شدند، اما تجربه مفید و مناسبی برای صفویان در راه کسب قدرت سیاسی به دست آمد.

لینک دریافت فایل کامل در

تلگرام @s-m73javad

واتساپ 09013874879

بیشتر بدانیم

صوفیان جنگاور

شیخ جنید، پنجمین رهبر طریقت صفوی به همراه مریدانش چندین بار، به بهانه جهاد، به قفقاز لشکرکشی کرد و سرانجام در نبرد با شروانشاه که از حمایت پادشاه قراقویونلو برخوردار بود، کشته شد (۸۶۴ق). پسر و جانشین او شیخ حیدر که در آغاز از حمایت اوزون حسن (پادشاه آق‌قویونلو) برخوردار بود، به فعالیت‌های سیاسی و نظامی شدت بخشید. او به منظور تمایز و نیز همبستگی میان مریدان خود، کلاهی قرمز رنگ، که دارای دوازده ترک بود، بر سر نهاد. به همین دلیل هوادارانش که به پیروی از او کلاه قرمز بر سر می‌نهادند به «قزلباش» (سرخ سر) شهرت یافتند. بیشتر نیروهای قزلباش را افراد ایلات ترک شاملو، استاجلو، روملو، افشار، ذوالقدر، تکلو و قاجار تشکیل می‌دادند. حیدر سرانجام در نبرد با نیروهای متحد شروانشاه و سلطان یعقوب آق‌قویونلو کشته شد (۸۹۳ق) و فرزندانش دستگیر و در قلعه استخر در فارس زندانی شدند.

فضل‌الله بن روزبهان خنجی با وجود دشمنی با خاندان صفوی، درباره شیخ حیدر می‌نویسد: «در حد ذات خویش مرد جلد و شجاعی بود و در انواع دلیری و فنون جنگ از شمشیرزنی و نیزه‌افکنی ... و کمنداندازی مهارتی تمام داشت. تمامت زندگانی را در ورزش و طریق پهلوانی صرف کردی. در ساختن اسباب حرب ... یگانه زمانه بود» (خنجی، عالم آرای امینی، ص ۲۴۱). سلطان علی، پسر شیخ حیدر، نیز پس از رهایی از زندان، به فرمان یکی دیگر از سلاطین آق‌قویونلو، در آذربایجان به قتل رسید، اما برادرش اسماعیل به همراه عده‌ای از مریدان طریقت صفوی، به لاهیجان فرار کرد و تا هنگام قیام، در پناه و حمایت حاکم محلی شیعه مذهب آن دیار باقی ماند.

۵- حکومت صفوی چگونه تاسیس شد؟

۱۰- نتیجه جنگ چالدران چه بود؟

۶- مهم ترین اقدام شاه اسماعیل صفوی چه بود؟

۷- رسمی کردن مذهب شیعه در کشور چه پیامدهای داشت؟

۸- شاه اسماعیل با کدام حکومت‌های خارجی جنگید؟

۹- بهانه سلطان سلیم برای حمله به ایران چه بود؟

فکر کنیم و پاسخ دهیم

در آستانه تاسیس حکومت صفوی، حکومت مرکزی نیرومندی در ایران وجود نداشت و بر هر قسمت از کشور افراد و خاندان‌های مختلف که رقیب و دشمن یکدیگر بودند، حکومت می‌کردند. به نظر شما این وضعیت سیاسی چه تأثیری بر به قدرت رسیدن صفویان در ایران داشته است؟

تاسیس حکومت صفوی

۵) در آغاز سده دهم هجری، اوضاع سیاسی میهن ما دچار آشفتگی و تفرقه زیاد شده بود. سلسله آق‌قویونلو که بر قسمت‌هایی از غرب و جنوب ایران حکومت می‌کرد، به نهایت ضعف و انحطاط رسیده بود. در چنین شرایطی اسماعیل، پسر شیخ حیدر، با سپاهی متشکل از ایلات و طوایف مختلف قزلباش، آق‌قویونلوها را شکست داد و پس از تصرف تبریز، در آن شهر به عنوان پادشاه ایران تاج‌گذاری کرد (۹۰۷ ق.هـ).

۶) مهم‌ترین اقدام شاه اسماعیل صفوی، پس از نشستن بر تخت شاهی، رسمی کردن مذهب شیعه دوازده امامی بود. این اقدام دو پیامد مهم داشت: نخست، اینکه بسیاری از شیعیان در

شاه اسماعیل اول

خدمت دولت نوپای صفوی قرار گرفتند و در سایه این دولت متشکل، منسجم و متحد شدند. دوم، آنکه این اقدام سبب تمایز آشکار ایران از همسایگان مسلمان خود، به ویژه امپراتوری عثمانی در غرب و ازبکان و گورکانیان هند در شرق، شد. شاه اسماعیل در لشکرکشی و جنگ‌های مختلف، مدعیان داخلی، به ویژه حکام محلی را از میان برداشت و موجبات وحدت سیاسی و جغرافیایی ایران را فراهم آورد. او سپس به مقابله با دشمنان خارجی شتافت. ابتدا ازبکان را که به خراسان یورش آورده و مشغول قتل و غارت مردم آنجا بودند، شکست داد و سرکرده آنان، شیبک‌خان، را کشت (۹۱۶ ق.هـ). به دنبال این پیروزی، بخش وسیعی از سرزمین‌های شرق ایران تا رود جیحون (آمویه) تحت حاکمیت صفویان درآمد.

شاه اسماعیل و سپاهیانش در گام بعدی مہتای نبرد با سلطان سلیم، پادشاه عثمانی شدند که با لشکری پرشمار به سوی ایران در حرکت بود. اگرچه سلطان سلیم فعالیت مریدان طریقت صفوی را در قلمرو خود بهانه چنین لشکرکشی گسترده‌ای قرار داد، اما علت واقعی آن، نگرانی و ترسی بود که او از ایجاد حکومت قدرتمند صفوی در دل داشت. در جنگ شدیدی که میان دو سپاه در دشت چالدران در گرفت، سپاهیان شاه اسماعیل، با وجود شجاعت و رشادتی که از خود نشان دادند، در برابر آتش توپخانه و دیگر جنگ‌افزارهای آتشین دشمن کاری از پیش نبردند و شکست خوردند (۹۲۰ ق.هـ) و تبریز، پایتخت صفویان برای مدتی به اشغال عثمانی‌ها درآمد. ۱۰

۱- دشتی واقع در نزدیکی شهر خوی در استان آذربایجان غربی

فعالیت ۲

بررسی شواهد و مدارک

متن‌های زیر را بخوانید و به پرسش‌های مربوط به آنها پاسخ دهید.

متن ۱: «سواره نظام ایران با اینکه پراکنده بودند و به خوبی رهبری نمی‌شدند، افواج مقدم پنی چری‌ها را در هم شکستند و آن پیاده نظام نامور را در هم ریختند. چنان که گفتی صاعقه بر بیکر آن لشکر گران و نیرومند فرود آمده است... سلطان (سلیم) که نگران خونریزی و کشتار بود، عقب‌نشینی آغاز کرد، و خواست از معرکه برتابد و بگریزد؛ اما سنان پاشا... فرمان داد که توپ‌ها را بیاورند و به سوی... ایرانیان آتش بکشایند. اسب‌های ایرانیان چون بانگ تندر آسای آن ادوات و آلات دوزخی را شنیدند، رم کردند و هر یک به سمتی از دشت گریختند و از فرط ترس و وحشت به عنان کشیدن... سواران اعتنا نکردند... برآستی گفته‌اند اگر توپخانه دشمن در میان نبود... نیروی عثمانی هر چه بود تار و مار می‌شد و سپاهیان عثمانی از دم شمشیر ایرانیان می‌گذشتند...» (سفرنامه ونیزیان در ایران، ص ۲۷۷).

متن ۲: «چون نیران^۱ محاربه... به اشتعال درآمد از صبح تا به نزدیک زوال... اکثر عزیزان... خرمن حیاتشان از آتش غیرت بسوخت. حضرت شاه دین پناه... توکل بر کرم کردگار کرده با جمعی از قورچیان^۲ دلاور، که از تیر و شمشیر و از پلنگ و شیر، روی بر نمی‌تافتند بر مخالفان حمله برد» (خورشاه بن قباد حسینی، تاریخ ایلچی نظام شاه، ص ۶۷).

۱. متن اول، چه کسی را پیروز اولیه کارزار چالدران می‌داند و علت تفوق عثمانی‌ها را در نهایت چگونه بررسی می‌کند؟

۲. میان متن اول و دوم چه وجه مشترکی وجود دارد؟

۱- آتش ۲- سواره نظام

شاه تهماسب

دوران تثبیت (۹۳۰-۹۸۴ق)

پس از مرگ شاه اسماعیل اول، پسرش تهماسب، در ده سالگی به تخت شاهی نشست. در سال‌های آغازین پادشاهی او، اوضاع حکومت صفوی بسیار آشفته و نابسامان بود؛ از یک سو، سران ایلات قزلباش به خودسری و نافرمانی پرداختند و با یکدیگر به نزاع برخاستند و از سوی دیگر، ازبکان از شرق و عثمانی‌ها از غرب به مرزهای ایران هجوم آوردند. ۱۱)

۱۲- شاه تهماسب چگونه توانست پایه های حکومت صفوی را تثبیت نماید؟

۱۳- اوضاع صفویان پس از مرگ شاه تهماسب در زمان جانشینانش چگونه؟

۱۴- شاه عباس در ابتدای حکومت خود با چه مشکلاتی روبرو بود؟

۱۵- شاه عباس برای نجات کشور از مشکلات داخلی و خارجی چه اقداماتی انجام داد؟ ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در

داخل کشور-نوسازی تشکیلات و تجهیزات سپاه-توسعه اقتصادی اجتماعی فرهنگی-انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان-بیرون

راندن نیروهای بیگانه شاه تهماسب به تدریج زمام امور را به دست گرفت و به سرکشی سران قزلباش پایان داد. او سپس ازبکان را شکست داد و آنان را از خراسان عقب راند. وی همچنین با اتخاذ تدابیر مناسب، تهاجمات پیاپی ارتش عثمانی به خاک ایران را دفع کرد. بدین گونه شاه تهماسب در طول دوران ۵۴ ساله پادشاهی خود، با اتخاذ تدابیر و سیاست‌های مناسب داخلی و خارجی، توانست پایه‌های حکومت صفوی را تثبیت و تحکیم نماید. (۱۲)

۱۶- شاه عباس برای نوسازی تشکیلات سپاه چه اقدامی انجام داد؟

بحث و گفت‌وگو

از جمله تدبیرهای شاه تهماسب در برابر حملات سپاه عثمانی به ایران، انتقال پایتخت از تبریز به قزوین و به کار گرفتن سیاست زمین‌سوخته بود. با راهنمایی دبیر، درباره علل این تدبیر و نتایج آن گفت‌وگو کنید.

عصر اقتدار و شکوفایی (۹۹۶-۱۰۳۸ق)

اول به منظور تقویت قدرت سیاسی و نظامی دولت مرکزی و کاهش توان سیاسی و نظامی امیران و ایلات قزلباش، سپاهی دائمی و حرفه‌ای ایجاد کرد که کاملاً مطیع و وفادار به شخص او بود. بیشتر افراد این سپاه از میان جوانان گرجی، ارمنی و چرکسی تازه مسلمان برگزیده شدند. دسته‌های تفنگچی و توپخانه نیز به سپاه جدید افزوده شد. (۱۶) فدایی از میان جنگاوران این سپاه انتخاب شدند و به فرماندهی کل یا هریک از واحدهای مختلف آن رسیدند. از جمله آنان الله‌وردی خان گرجی بود که به بالاترین مقامات نظامی و سیاسی دست یافت. شاه عباس برای پرداخت حقوق و تأمین تدارکات و تجهیزات سپاه جدید، زمین‌های فراوانی را به املاک خاصه پادشاهی تبدیل کرد.

(پس از مرگ شاه تهماسب، در دوران کوتاه پادشاهی شاه اسماعیل دوم و سلطان محمد خدابنده، دوباره حکومت صفوی دچار هرج و مرج و بی‌ثباتی سیاسی شد) (۱۴) این رو، هنگامی که شاهزاده جوانی از خاندان صفوی به نام عباس اول به پادشاهی رسید (۹۹۶ق)، اوضاع داخلی و خارجی ایران به شدت نابسامان بود. از یک سو، سران قزلباش به جان هم افتاده و شاه را بازیه اهداف و اغراض طایفه و ایل خود قرار داده بودند و از سوی دیگر در غرب، ارتش عثمانی مناطق وسیعی از خاک ایران را اشغال کرده بود و در شرق نیز ولایت خراسان هدف تهاجم و تخریب شدید ازبکان قرار داشت. (۱۴)

شاه عباس اول برای نجات کشور از مسائل و مشکلات داخلی و خارجی، اقدام‌ها و اصلاحات زیادی انجام داد که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

- ۱- ایجاد ثبات سیاسی و برقراری نظم و امنیت در داخل کشور: او برای تحقق این هدف، امرای سرکش و طغیانگر قزلباش را سرکوب کرد و قدرت سیاسی و نظامی آنان را به طور چشمگیری کاهش داد.
- ۲- نوسازی تشکیلات و تجهیزات سپاه: تا زمان شاه عباس اول، سپاه صفوی متشکل از جنگاوران ایلات مختلف (قزلباشان) بود و سران ایلات به اتکای نیروهای ایل خود هر گاه فرصت می‌یافتند، سرکشی و خودسری می‌کردند. (۱۶) شاه عباس

نمونه‌ای از سلاح‌های دوره صفوی

۱۷- شاه عباس برای بهبود وضع مردم چه اقداماتی انجام داد؟

۱۸- علت انتقال پایتخت به اصفهان چه بود؟

۱۹- در رابطه با بیرون راندن نیروهای بیگانه از ایران توسط شاه عباس شرحی بنویسید؟

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما سپاه حرفه‌ای و دائمی که شاه عباس اول تشکیل داد، نسبت به سپاه قزلباش چه مزایا و چه معایبی داشت؟

۴- انتقال پایتخت از قزوین به اصفهان^{۱۸}! شاه عباس اول به دلایل سیاسی، نظامی و اقتصادی، پایتخت را از قزوین به اصفهان منتقل کرد و با استفاده از اصول مهندسی و شهرسازی، این شهر را به یکی از زیباترین و آبادترین شهرهای جهان تبدیل کرد. افزون بر این، وی گروهی از آرامنه را در اصفهان مستقر کرد و از دانش‌ها و تجارب فنی، اقتصادی و تجاری آنها به نفع کشور بهره برد^{۱۸}

سکه ضرب شده به نام شاه عباس اول

۳- توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^{۱۷}: شاه عباس اول به منظور بهبود وضع مردم و رفاه و آسایش عمومی، اصلاحات زیادی انجام داد. انجام کارهای عمرانی بزرگ مانند ایجاد کارگاه‌های بافندگی، جاده‌سازی و ساخت بناهای مختلف از قبیل پل‌ها، مسجدها، کاروان‌سراها، مدرسه‌ها، سدها و قنات‌ها، گسترش مناسبات اقتصادی با کشورهای اروپایی و همسایگان و توسعه تجارت خارجی از جمله این اقدامات بودند. (۱۷)

سنگ قبر منسوب به شاه عباس اول - آرامگاه حبیب بن موسی - کاشان

به آذربایجان برد و با حمله‌ای غافل‌گیرانه، نیروهای عثمانی را شکست داد و مناطق اشغالی شمال غرب ایران را آزاد کرد و علاوه بر آن، عراق و عتبات عالیات را به قلمرو صفوی افزود. یکی دیگر از موفقیت‌های نظامی صفویان در عصر شاه عباس اول، بیرون راندن پرتغالی‌ها از خلیج فارس بود. ایران در آن زمان فاقد نیروی دریایی بود، اما سپاه صفوی با کمک کشتی‌های انگلیسی توانست سواحل و جزایر ایرانی خلیج فارس را که بیش از یک قرن در اشغال پرتغالی‌ها بود، آزاد کند^{۱۹}

۵- بیرون راندن نیروهای بیگانه از خاک ایران: شاه عباس اول پس از پایان دادن به سرکشی امرای قزلباش و سامان دادن به اوضاع داخلی، آماده مقابله با دشمنان خارجی شد. او به خوبی تشخیص داده بود که درگیری هم‌زمان با مهاجمان ازبک در شرق و ارتش قدرتمند عثمانی در غرب، احتمال موفقیت را کاهش می‌دهد. به همین دلیل با دولت عثمانی صلح کرد و به خراسان لشکر کشید و با وارد آوردن ضربه‌ای سنگین بر ازبکان، آنان را عقب راند. وی، سپس برق‌آسا سپاه صفوی را

۲۰- چرا دوره شاه عباس را عصر اقتدار و شکوفایی صفویان می دانند؟

۲۰ (شاه عباس اول در ۴۲ سال زمامداری، با اقدامات خردمندانه و بهره‌گیری از مشاوران آگاه، ایران را به یکی از کانون‌های بزرگ سیاسی و اقتصادی جهان آن روز تبدیل کرد. به همین روی بسیاری از محققان و مورخان، عصر شاه عباس را عصر اقتدار و شکوفایی سلسله صفوی دانسته‌اند.) ۲۰

لینک دریافت فایل کامل در
تلگرام @s-m73javad
واتساپ 09013874879

قلمرو حکومت صفوی در زمان شاه عباس اول

فعالیت ۳

بررسی و تحلیل رویدادها

بعضی از شاهان صفوی، از جمله شاه عباس اول، دستور به زندانی کردن و کشتن برخی از شاهزادگان دادند. الف) به نظر شما زمینه‌ها و دلایل این اقدام‌ها چه بود؟
ب) نتایج و پیامدهای این اقدام‌ها را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ بحث و استدلال کنید.

۲۱- اوضاع صفویان در زمان شاه صفی چگونه بود؟

۲۲- اوضاع صفویان در زمان شاه عباس دوم چگونه بود؟

۲۳- اوضاع صفویان در زمان شاه سلیمان چگونه بود؟

۲۴- اوضاع صفویان در زمان شاه سلطان حسین چگونه بود؟

۲۵- حکومت صفویه چگونه توسط افغانها به پایان رسید؟
دوران ضعف و انحطاط (۱۰۳۸ - ۱۱۳۵ق)

بود و نسبت به امور مملکت توجه لازم را نداشت و به شدت تحت نفوذ درباریان و مشاوران خرافه پرست و نالایق بود. از این رو، در زمان زمامداری او اختلاف و درگیری میان مقامهای کشوری (اهل قلم) و لشکری (اهل شمشیر) افزایش یافت و اداره امور حکومت با بی نظمی و اخلاق مواجه شد. کشاورزی، صنعت و تجارت دچار رکود و سستی شد. تعصبات مذهبی و فشار بر اقلیت‌های دینی افزایش یافت و اسباب نارضایتی گروه‌هایی از مردم ایران

را فراهم آورد. (۲۴) در چنین شرایطی بود که طایفه‌ای از افغان‌های شهر قندهار سر به شورش برداشتند. شورشیان، با آگاهی از وضعیت آشفته و نابسامان حکومت صفوی، به سوی اصفهان حرکت کردند و با تسخیر پایتخت صفویان، به حیات آن حکومت پایان دادند. شورش افغان‌ها و تسخیر اصفهان یک تهاجم خارجی محسوب نمی‌شود؛ زیرا قندهار بخشی از قلمرو صفوی به شمار می‌رفت. (۲۵)

۲۱) شاه صفی، نوه و جانشین شاه عباس اول، از تعادل روحی و سلامت عقل بهره کافی نداشت. او دستور به قتل سردار باکفایتی مانند امام‌قلی خان، حاکم فارس داد. در زمان همین شاه بود که قندهار توسط گورکانیان هند از ایران جدا شد. شاه عباس دوم، پسر و جانشین شاه صفی، اگرچه نسبت به پدر شجاعت و لیاقت بیشتری داشت و قندهار را پس گرفت، اما نتوانست روند ضعف و انحطاط حکومت صفویان را متوقف سازد. (۲۲)

۲۳) با به تخت نشستن شاه سلیمان، روند انحطاط و زوال صفویان شدت گرفت. این پادشاه با امور و اصول کشورداری بیگانه بود و در زمان او اعضای حرم‌سرا نفوذ زیادی داشتند و در اداره امور حکومت دخالت می‌کردند. در نتیجه نفوذ و دخالت حرم‌سرا بود که شاهزاده بی‌کفایت و بی‌لیاقتی همچون حسین میرزا به عنوان جانشین شاه سلیمان انتخاب شد. (۲۴) دوران شاه سلطان حسین، حکومت صفوی به نهایت ضعف و انحطاط رسید. او شاهی ضعیف و بی‌اراده

فکر کنیم و پاسخ دهیم

به نظر شما چرا حکومتی که دو قرن در برابر امپراتوری قدرتمند عثمانی ایستادگی کرد، در سال ۱۱۳۵ ق نتوانست در برابر شورش گروهی کوچک از اتباع خود مقاومت کند؟

کاوش خارج از کلاس

با استفاده از منابعی که دبیر معرفی می‌کند درباره تاریخ یا یکی از رویدادهای شهر و استان محل زندگی خود در عصر صفوی تحقیق کنید و گزارش آن را در قالب روزنامه دیواری در کلاس ارائه دهید.

۲۶- در عصر صفوی زمینها به چند دسته تقسیم شدند شرح دهید؟

۲۷- مالیاتی که دامداران می پرداختند به چه معروف بود؟

اوضاع اقتصادی

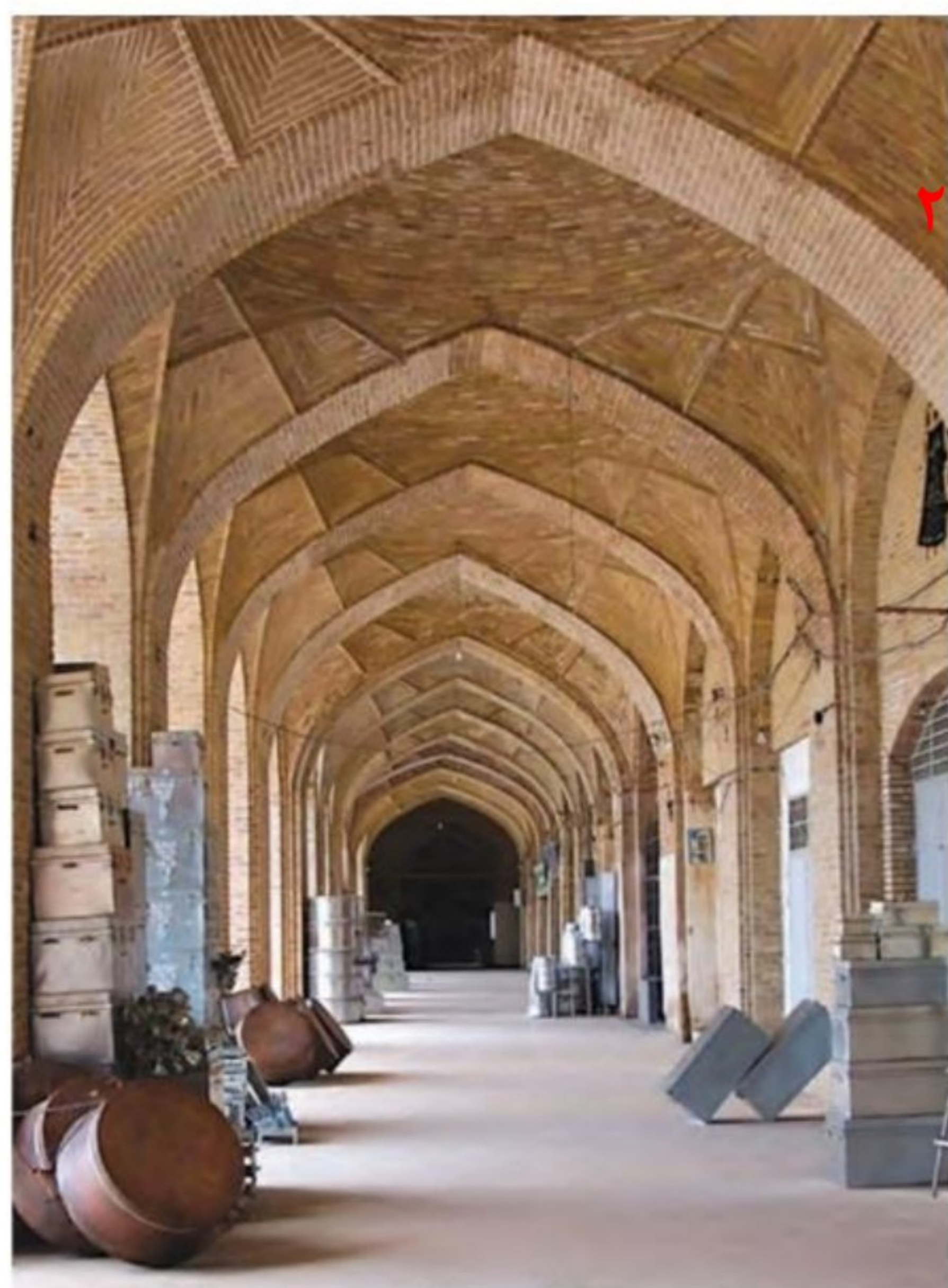
کشاورزی و دامداری، رکن مهم فعالیت‌های اقتصادی در عصر صفوی بودند، ثبات و امنیت سیاسی و اجتماعی، موجب رونق اقتصادی در شهرها و روستاهای ایران شده بود. در این دوره، زمین‌ها به چهار دسته تقسیم می‌شدند:

۱- **اراضی ممالک:** این دسته از اراضی کشور در اختیار و تملک والیان ایالت‌ها بود و آنها این زمین‌ها را میان زیردستان خود تقسیم می‌کردند.

۲- **اراضی خاصه:** این زمین‌ها متعلق به شخص شاه بود و به ویژه از زمان شاه عباس درآمد آن برای اداره سپاه هزینه می‌شد.

۳- **اراضی وقفی:** این اراضی توسط مردم یا شاه وقف می‌شد. گاهی مردم برای جلوگیری از دست‌اندازی حکام، زمین‌های خود را وقف می‌کردند.

۴- **املاک خصوصی:** این زمین‌ها بسیار ناچیز بود و همواره در معرض مصادره قرار داشت (۲۶)

بازار گنجعلی‌خان کرمان از بناهای دوره صفوی

دولت برای اداره امور از کشاورزان و دامداران مالیات می‌گرفت. دامداران مبالغی مالیات تحت عنوان «چوپان‌بیگی» می‌پرداختند. قلب اقتصاد شهری، بازار بود. گروه‌های مختلف اصناف و پیشه‌وران و صنعت‌گران در بازار فعالیت می‌کردند و کالاهای خود را در معرض فروش می‌گذاشتند و در قبال حفظ امنیت به دولت مالیات می‌پرداختند. بازارهای عصر صفوی از زنده‌ترین و زیباترین بازارهای جهان بود. در هر بازار راسته‌هایی وجود داشت و در هر یک، صنفی فعالیت می‌کرد، مثل راسته زرگرها، تفنگ‌سازها، آهن‌گران و کلاه‌دوزان. بازارهای اصفهان و کرمان از جمله شکوهمندترین بازارهای ایران بودند.

تجارت خارجی و بین‌المللی در این دوره رشد فراوانی داشت و ایران به یکی از کانون‌های مهم تجارت در آسیا تبدیل شد. مردم در دوره صفوی در معاملات و دادوستدهای خود از سکه‌های گوناگونی استفاده می‌کردند که با توجه به ارزش آنها عبارت بودند از: عباسی، محمودی، شاهی، بیستی و سکه‌های مسی به نام غازبکه.

روابط خارجی

تأسیس حکومت صفوی از منظر روابط خارجی، نقطه عطفی در تاریخ ایران اسلامی به شمار می‌آید؛ زیرا قبل از آن هرگز ایران شاهد چنین دیپلماسی فعالی در عرصه بین‌الملل نبود. تاریخ روابط خارجی ایران عصر صفوی را، به اختصار، در دو بخش می‌توان بررسی کرد.

الف) روابط با همسایگان

۳ پرسش ۱- عثمانی: هنگامی که حکومت صفوی در ایران روی کار آمد، قدرت امپراتوری عثمانی در حال اوج گرفتن بود. سلاطین عثمانی که خود را خلیفه و فرمانروای تمامی مسلمانان می‌دانستند، در پی تسلط کامل بر جهان اسلام بودند. همچنین در آن زمان، ارتش عثمانی با سرعت در خاک اروپا پیش می‌رفت. عثمانی‌ها

شکل‌گیری حکومت قدرتمند صفوی در ایران را تهدید و مانع جدی برای توسعه‌طلبی سیاسی و نظامی خود دیدند و با آن به دشمنی و ستیز برخاستند. چند سال پس از به قدرت رسیدن شاه اسماعیل اول، سلطان سلیم عثمانی با لشکری بزرگ و به قصد نابودی حکومت نوپای صفوی به سوی ایران حرکت کرد. این سپاه علاوه بر قتل عام شیعیان و مریدان طریقت صفوی در آسیای صغیر، در چالدران ایرانیان را شکست داد. دیگر سلاطین عثمانی نیز بارها به ایران لشکرکشی کردند، اما صفویان با درک شرایط، به شیوه‌های مختلف در برابر دشمن ایستادگی کردند. در نتیجه چنین مقاومتی بود که برخی از فرمانروایان عثمانی به ناچار از جنگ با ایران دست برداشتند و عهدنامه‌های صلحی میان دو کشور بسته شد. به نمودار خط زمان در صفحه بعد توجه کنید.

۳ پرسش

ارزیابی و قضاوت

به نظر شما، اگر میان دو کشور همسایه و مسلمان ایران و عثمانی در دوره صفوی، به جای دشمنی و جنگ، صلح و دوستی پایدار برقرار بود، چه تغییری در وضعیت جهان اسلام ایجاد می‌شد؟ بحث و استدلال کنید.

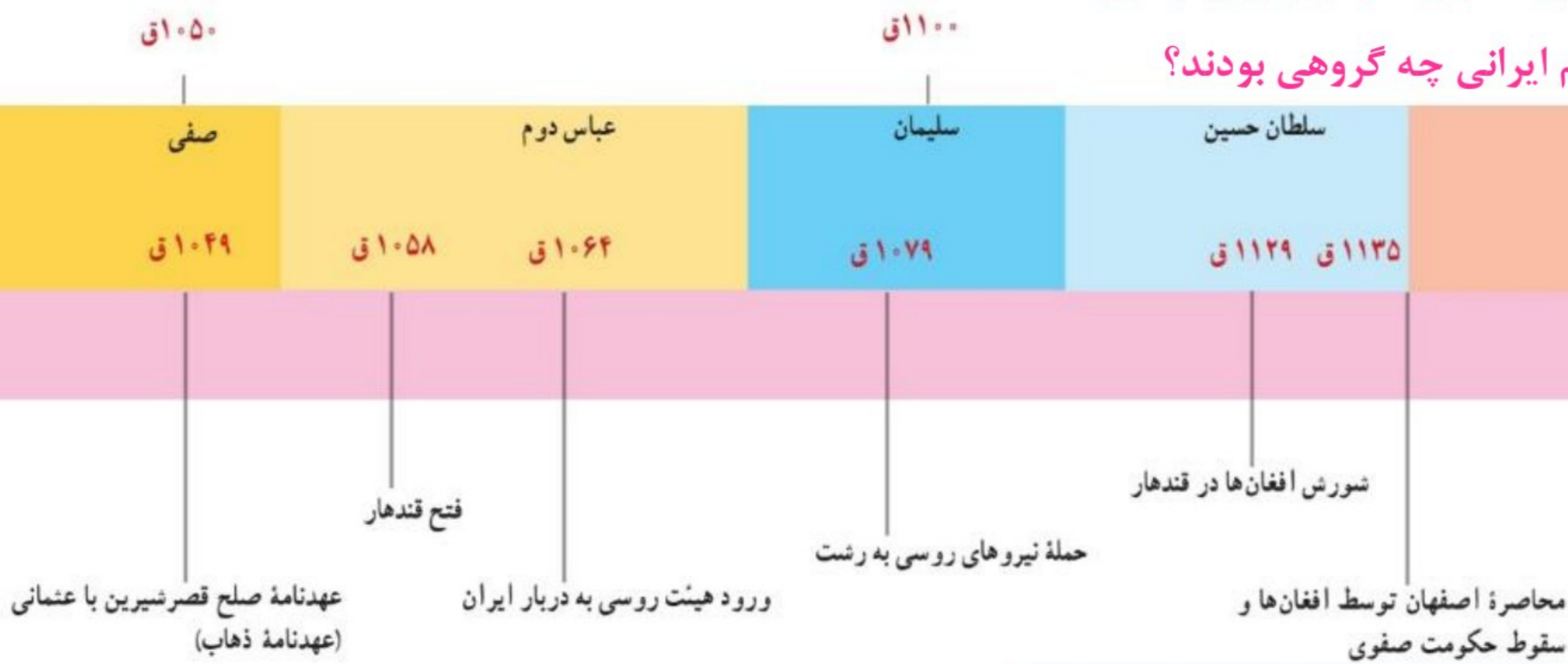
- ۲- ازبکان (ازبکان از نسل جوجی، پسر چنگیزخان مغول، بودند. آنان با شکست تیموریان، شهرها و روستاهای آباد و ثروتمند ماوراءالنهر را تصرف کردند. هم‌زمان با روی کار آمدن صفویان در ایران، شیبک خان ازبک (۸۵۵ - ۹۱۶ق) در خراسان به تاخت و تاز و قتل و غارت مشغول بود. شاه اسماعیل در نبرد مرو او را مغلوب کرد و کشت و ضربه‌ای قاطع بر ازبکان وارد ساخت (۹۱۶ق). حاکمان ازبک همواره روابط دوستانه و گرمی با حکومت عثمانی داشتند و در حمله به قلمرو صفوی به صورت هماهنگ عمل می‌کردند. در دوران شاه تهماسب و شاه عباس اول نیز ازبکان خراسان را مورد تهاجم و
- ۲۸ (غارت قرار دادند، اما سپاه صفوی قاطعانه آنان را شکست داد. ۲۹ ۳- تیموریان (گورکانیان) هند: هم‌زمان با قدرت‌گیری دولت صفوی در ایران، یکی از نوادگان تیمور به نام ظهیرالدین محمدبابر در هندوستان قدرت را به دست گرفت. اینکه دو دولت بر سر مسئله قندهار با یکدیگر اختلاف داشتند و این شهر چند بار میان دو طرف دست به دست شد، اما، در مجموع، روابط آنها حسنه بود. در آن دوره، مناسبات سیاسی، فرهنگی و تجاری عمیقی میان دو کشور برقرار شد. در عصر صفوی با مهاجرت گسترده شاعران، نویسندگان، دانشمندان، معماران و هنرمندان ایرانی به هندوستان، فرهنگ، هنر و ادب فارسی در آن دیار شکوفا شد. تاج محل، یکی

۳۰- نخستین دولتهای اروپایی که از راه دریا به ایران آمدند را بنویسید؟

۳۱- شاه عباس ابتدا به کدام کشورها اجازه ساخت پایگاه تجاری در خلیج فارس رو داد؟

۳۲- اهداف شاه عباس از ایجاد ارتباط با اروپاییان چه بود؟

۳۳- مشتری اصلی ابریشم ایرانی چه گروهی بودند؟

خط زمان رویدادهای مهم روابط خارجی ایران در دوران صفوی

آسیا کشف کرده بودند. به دنبال اکتشافات جغرافیایی، فعالیت

استعماری کشورهای اروپایی آغاز شد. **۴ پرسش**

(پرتغالیها نخستین اروپاییانی بودند که از طریق راههای دریایی

جدید به اقیانوس هند و خلیج فارس رسیدند. پس از آنها

انگلیسیها، فرانسویها و هلندیها نیز از راه رسیدند) **۳۱** شاه

عباس اول به انگلیسیها، فرانسویها و هلندیها اجازه داد

در خلیج فارس برای خود پایگاههای تجاری برپا کنند **۳۲** وی

به انگیزه بهرهبرداری از دانش نظامی و فنی اروپاییان و نیز به

منظور توسعه تجارت خارجی، کوشید تا مناسبات دوستانه‌ای با

کشورهای اروپایی برقرار کند **۳۳** یکی از منابع عمده درآمد خزانه

سلطنتی در زمان شاه عباس اول، تجارت ابریشم بود که توسط

تجار ایرانی ارمنی زیر نظر شاه عباس انجام می‌شد. تجار اروپایی

و شرکت‌های (کمپانی‌های) مختلف هند شرقی، مشتری اصلی

ابریشم ایران بودند **۳۳**

اروپاییان در عصر صفوی قادر به تحمیل اهداف خود به این

دولت نبودند و صفویان با اقتدار از روابط با اروپا در جهت

اهداف خود سود می‌بردند. در اواخر عصر صفوی روابط

فرهنگی ایران و اروپا توسعه یافت. وجود تعداد زیاد سیاحان

اروپایی و سفرای این کشورها در ایران، خود، نشانی از گستردگی

این روابط در عصر صفوی است.

از پراوازه‌ترین بناهای تاریخی، توسط معماران ایرانی در این دوره

طراحی و ساخته شد. روابط تجاری نیز بین دو کشور رونق فراوانی

داشت. قندهار، به دلیل برخورداری از موقعیت ممتاز اقتصادی

و نظامی، در دو قرن و اندی، پانزده بار محاصره و در فرصتهایی

دست به دست شد. این شهر برای حفظ مناطق شرقی و داشتن

درآمدهای گمرکی، برای ایران از اهمیت مهمی برخوردار بود. **۲۹**

ب) روابط با اروپا

روابط ایران با کشورهای اروپایی در عصر صفوی وارد مرحله

تازه‌ای شد و ابعاد وسیعی یافت. دو عامل نقش بسزایی در

توسعه روابط صفویان با اروپاییان داشت:

(نخست: تهاجم گسترده ارتش عثمانی به خاک اروپا کشورهای

اروپایی را تشویق کرد که در پی دوستی و اتحاد با رقیبان و

دشمنان عثمانی برآیند. از این رو، دولت‌های اروپایی برای

کاستن از حملات عثمانی‌ها به سرزمین‌های خود، تلاش

کردند که با دولت صفوی روابط دوستانه برقرار کنند و با آن

علیه عثمانی متحد شوند.

دومین عامل در گسترش روابط ایران و اروپا در دوره صفوی،

انگیزه و اهداف اقتصادی و تجاری بود. هنگامی که صفویان

حکومت خود را تأسیس کردند، اروپاییان به تازگی مسیرهای

دریایی جدیدی را برای رسیدن به ایران، هند و کشورهای شرق

۴ پرسش